

Problémy edičného spracovania pamätí z prostredia Dolnej zeme

Dana Hučková

HUČKOVÁ, D.: The Issues in Editorial Processing of Memoirs

Written in Lowland

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 65, No. 4, p. 278 – 293

Key words: textology, editorial practice, memoir literature, Slovak-language Lowland literature, cultural history

When mapping cultural and, more specifically, literary history of the Slovaks living in historical Hungarian Lowland, which is – in terms of contemporary political geography – mainly the territory of Slovak enclaves in Serbia, Hungary and Romania, what appears to be one of the important sources is memoirs, written in various periods of time. In the context of the research into the times at the turn of the 20th century, stretching into the following decades of the 20th century, there are several sources of this kind available in books as well as in manuscripts. The subject of the paper is the issues in editorial processing of the memoirs written by Slovak notables who lived and worked in Lowland, especially in the early 20th century, either all their lives (Ján Čajak) or just for a short time (Ivan Thurzo, Pavel Gallo), alternatively by those who, after moving to Slovakia, contributed to the cultural life of that time (Andrej Mráz). The selected writings are similar in subject, however, what is different is the nature of the preserved materials as well as the size, composition, and especially the way they were presented to the readers. While Čajak's memoirs have not been published to date, those of Thurzo's and Gall's were abridged in comparison with the original manuscript versions, and so were those written by Mráz, which were first published in a magazine and later as a book. The focus is given to the textological principles applied to the book edition, editorial changes made in the manuscripts and the issue of the editor's authority to change the original text.

Kľúčové slová: textológia, edičná prax, memoárová literatúra, slovenská dolnozemska literatúra, kultúrne dejiny

Pri mapovaní obrazu kultúrnych a užšie aj literárnych dejín Slovákov na historickej uhorskej Dolnej zemi, čo je z hľadiska dnešnej politickej geografie ťažiskovo najmä priestor slovenských enkláv zo Srbska, Maďarska a Rumunska, sa ako významný prameň ukazujú tiež texty memoárového žánru, a to z rôznych časových období. V kontexte výskumu obdobia prelomu 19. a 20. storočia, s presahom do ďalších decénií 20. storočia, je k dispozícii viacero prameňov tohto typu, a to tak knižne vydaných, ako aj iba rukopisných. Spomienkové texty Jána Čajaka, Pavla Galla, Ivana Thurza a Andreja Mráza síce spája spoločná téma, ale výrazne odlišuje tak charakter zachovaných materiálov, ako aj rozsah, kompozícia, no najmä spôsob ich neskoršieho sprostredkovania čitateľom.

Kým Ján Čajak odišiel na Dolnú zem ako učiteľ na konci 19. storočia a už tam natrvalo ostal, tak Pavel Gallo a Ivan Thurzo profesionálne pôsobili v dolnozemskej prostredí na začiatku 20. storočia len niekoľko rokov (P. Gallo ako slovenský evanjelický učiteľ v Báčskej Palánke, I. Thurzo ako bankový úradník v Békešskej Čabe), no vzápätí sa na Slovensko vrátili. Na rozdiel od nich sa Andrej Mráz narodil v Báčskom Petrovci, ale po odchode na univerzitné štúdiá do Bratislavy v polovici dvadsiatych rokov 20. storočia bol jeho život už natrvalo spätý so Slovenskom. Pamäti týchto predstaviteľov súdobého literárneho, kultúrneho aj hospodárskeho života sa k slovenskej kultúrnej verejnosti dostali až po ich smrti, a to zásluhou rodinných príslušníkov či spriaznených redaktorov (Thurzo, Gallo, Mráz), alebo ostali doposiaľ nezverejnené (Čajak). Pri bližšom pohľade sa však s každým z uvedených textov – v rámci skladania mozaiky dolnozemských dobových kultúrno-spoločenských pomerov – spájajú viaceré textologické problémy, a to tak na úrovni identifikácie a kompletizácie východiskového prameňa (Čajak), ako aj na úrovni edičnej prípravy textu na vydanie (Thurzo, Gallo, Mráz). V tejto súvislosti sa ukazuje ako kľúčový problém, aké široké môžu byť kompetencie editora meniť pôvodný text, t. j. upravovať ho a prispôbovať vydavateľským záujmom alebo čitateľským očakávaniam. Hoci podľa Dmitrija Lichačova nepatrí vydavateľská prax do textológie, a ak áno, tak len na jej okraj,¹ práve analyzované memoárové texty výrazne problematizujú túto praktickú stránku textológie. Súčasne ukazujú na potrebu prepojenia odlišných prístupov v rámci textologickej práce, v zmysle spájania kompetencií textológa a editora, bádateľa a komentátora, vedca, znalca a sprostredkovateľa.²

Ján Čajak (1863–1944) sa dostal na Dolnú zem ako učiteľ v roku 1893: najprv pôsobil v Selenči a od roku 1899 v Báčskom Petrovci. Strojopisný prepis jeho pamätí, ktoré písal niekedy v tridsiatych rokoch 20. storočia (toto časové určenie vzniku textu je približné, je odvodené z časových údajov priamo v pamätiach), sa nachádza v archíve knižnice Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave. Kópia je nekompletná, z celkového rozsahu 341 strán chýba prvých 15 strán, no po prečítaní celého textu je jasné, že nekompletný bol aj pôvodný rukopis, ktorý bol

1 KOSÁK, Michal: K přijetí Lichačova stručného nástinu textologie. In: LICHÁČOV, Dmitrij Sergejevič: *Textologie. Stručný nástin*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2015, s. 132.

2 LIBA, Peter: Ambrušova koncepcia textológie a editorstva. In: *Biografické štúdie* 31. Martin : Matica slovenská, 2005, s. 17.

280 prepisovaný, pretože v rámci textu rozprávanie o roku 1903 (s. 288) naraz (s. 289) preskočí k udalostiam roku 1919. Z pamätí takto „vypadlo“ z hľadiska Čajakovho života a jeho literárnej tvorby pomerne zásadných šestnásť rokov. Text pamätí takisto končí in medias res, takže je evidentne nedokončený. V strojopisnej kópii je tiež veľa prázdnych miest (asi z dôvodu nečitateľnosti), veľa preklepov, chýb z nepozornosti pri prepisovaní a zjavných faktických chýb, ako napr. nesprávne osobné či zemepisné mená, čo ale vyplývalo z neznalosti kontextu na strane toho, kto rukopis prepisoval. Kde sa nachádza pôvodná rukopisná verzia, nie je známe. Pozostalosť Jána Čajaka je síce uložená v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, je to však nespracovaný fond, teda bez inventárneho súpisu, čo znamená, že bádateľský prístup k nemu je obmedzený. Existenciu pamätí spomínal už v roku 1964 Alexander Šimkovič vo svojej monografii *Dielo Jána Čajaka*, pričom z nich viackrát citoval. Šimkovič označuje Čajakov text názvom „rozpomienky“, hoci na spomínanom fascikli v archíve Ústavu slovenskej literatúry SAV je ceruzkou napísaný názov Pamäti. Pri ich prvej zmienke A. Šimkovič okrem iného uvádza: „Čajak svoje rozpomienky písal v posledných rokoch života a zaznačil v nich veľa nielen zo svojho života, ale aj z kultúrnych a spoločenských poznatkov. Nie sú písané ako beletristická autobiografia, majú charakter iba dokumentárny, materiálový.“³ Z uvedeného je zrejmé, že A. Šimkovič nevnímal memoáre ako prechodový žáner na pomedzí umeleckej a neumeleckej literatúry, ale pomerne striktne oddeľoval umeleckú podobu a dokumentárny obsah. Kým Karol Rosenbaum pri spomienkach Andreja Mráza vyzdvihol memoárovú literatúru ako „dôležitý článok vo vývine literatúry“,⁴ v nastavení A. Šimkoviča bola „dokumentárnosť“ znakom oslabenia estetickej účinnosti spomienkového textu Jána Čajaka. Toto konštatovanie si ale prípadný čitateľ nemohol konfrontovať s vlastnou čitateľskou skúsenosťou Čajakových pamätí. Z ich aktuálneho čítania je však zrejmé, že pred rokom 1989 ani nemohli z ideologických príčin vyjsť, pretože Čajak veľmi vehementne vyjadroval svoj odpor voči komunistickému hnutiu v dvadsiatych rokoch 20. storočia v Srbsku a takisto voči komunistickej ideológii vo všeobecnosti, a naopak, akcentoval úlohu náboženstva pri výchove a vedení ľudových vrstiev. Jeho memoáre sú však v každom ohľade zaujímavým svedectvom o slovenskej národoveckej komunite poslednej tretiny 19. storočia, o jej sociálnych kontaktoch, väzbách a prepojeniach,⁵ dokumentárnym svedectvom o stave školstva i o kultúrnych, hospodárskych a politických pomeroch dolnozemskej Slovákov v srbskej Vojvodine od konca 19. storočia po tridsiate roky 20. storočia. Zaslúžili by si vydanie, na to je však potrebné nájsť pôvodný rukopis, t. j. identifikovať miesto jeho uloženia, overiť Čajakovo autorstvo, porovnať originál textu s existujúcou kópiou a tú podľa možností skompletizovať. Až potom prídu na rad otázky editorského spracovania. Ak je úlohou textológie príprava textu na ďalší výskum, vydanie Čajakových pamätí ostáva otvorenou výzvou.

3 ŠIMKOVIČ, Alexander: *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 8 (pozn. 8).

4 ROSENBAUM, Karol: Doslov. In: MRÁZ, Andrej: *Brázdami života*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974, s. 145.

5 Ján Čajak bol synom romantického básnika Janka Čajaka, jeho matka Adela, rod. Medvecká, bola sestrou Terézie Vansovej. Po smrti prvého manžela sa Adela Čajaková vydala za Pavla Dobšínskeho, ktorý sa stal otčimom Jána Čajaka.

Ivan Thurzo (1882 – 1964) patril do generácie národných pracovníkov, ktorá na začiatku 20. storočia nielen aktivizovala slovenský kultúrny život, napr. organizovaním ochotníckych divadelných predstavení, ale v línii hlasistického osvetového programu sa usilovala aj o ekonomické a sociálne pozdvihnutie slovenského ľudu.⁶ Ako úradník v hornouhorskej banke Tatra v Martine (1901 – 1906) a neskôr v Ľudovej banke v Námestove (1906 – 1911) pomáhal okrem iného pri rozširovaní slovenských kníh, novín a časopisov a v tejto činnosti pokračoval aj na Dolnej zemi, v Békešskej Čabe, kam sa spolu s rodinou presťahoval v roku 1911 na svoje nové pracovné pôsobisko.

V roku 1963 dokončil Ivan Thurzo pamäti, ktorým dal názov *Z práce a z obetí za národ* (Rozpomienky).⁷ Z časového hľadiska pamäti sprostredkávajú informácie od jeho detstva až do začiatku roku 1922, keď odišiel z redakcie *Národných novín*, v ktorých pôsobil od konca roku 1918, aby následne nastúpil na miesto vedúceho úradníka Mestskej sporiteľne v Martine. To, že I. Thurzo na svojich spomienkach pracoval dlhší čas, dokladá napr. jeho list literárnemu historikovi Jánovi Vladimírovi Ormisovi, ktorý bol zároveň jeho zaťom,⁸ z 25. mája 1957, kde v závere žiadal „trochu viacej objektivity, najmä po napísaní už 222 strán mojich rozpomienok“.⁹

Voľbou názvu pamäti – *Z práce a z obetí za národ* – signalizoval Thurzo ťažisko svojej spomienkovej výpovede, ktorým bola jednoznačne národná angažovanosť. Túto skutočnosť odráža aj podoba jeho rukopisu: memoárové spájanie súkromnej dimenzie s verejnou¹⁰ orientoval Thurzo najmä do oblasti spoločenskej sféry a verejného účinkovania v prospech slovenskej veci. Hoci svoje autobiografické rozprávanie začal sprítomnením detstva a mladosti, dominantou jeho rozprávania sa stala osobná účasť na historických udalostiach, ktoré súviseli s národným životom. Dôraz kládol na sféru verejného a naopak, eliminoval privátne. Tento aspekt do istej miery zohľadňovala aj edícia, vydaná až po jeho smrti, ktorá z celku pamäti sprístupnila len jedinú, záverečnú kapitolu o Thurzovej účasti na prijatí Deklarácie slovenského národa v Martine 30. októbra 1918. Z hľadiska načasovania vydania išlo o príležitostnú edíciu k 50. výročiu deklarácie v roku 1968. Editorom knihy s názvom *O martinskej deklarácii. Výťah zo spomienok*¹¹ bol Fedor Thurzo (syn I. Thurza). O devätnásť rokov neskôr, v roku 1987, vyšiel zásluhou J. V. Ormisa výber z celého rukopisu pod názvom *Medzi vrchmi a na rovine*.¹² Obe tieto vydania sú prezentované v rámci osobného hesla o I. Thurzovi

6 Ivan Thurzo bol švagrom Jozefa Gregora Tajovského, jeho manželka a Tajovského manželka Hana Gregorová boli sestry. S Tajovským mali blízky priateľský vzťah.

7 Kompletná strojopisná verzia pamäti Ivana Thurza *Z práce a z obetí za národ* je uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (SNK Martin – LA), osobný fond Thurzo Ivan, signatúra 166 D 1.

8 J. V. Ormis bol manželom Thurzovej dcéry Boženy.

9 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – Štátny archív v Bytči, fond Ján Vladimír Ormis (nespracovaný). Škatuľa: Rodinný archív J. V. Ormisa. Privátna korešpondencia 1945 – 1961.

10 CSIBA, Karol: *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 137.

11 THURZO, Ivan: *O martinskej deklarácii. Výťah zo spomienok*. Martin : Obzor, 1968.

12 THURZO, Ivan: *Medzi vrchmi a na rovine*. Bratislava : Tatran, 1987.

282 v *Slovenskom biografickom slovníku* z roku 1994 ako „vzácný dobový dokument“.¹³ Z tohto pohľadu spočíva hlavný prínos Thurzových pamätí v ich dokumentárnej, poznávacej hodnote.

Pri knižnom vydaní pamätí z roku 1987 zmenil J. V. Ormis pôvodný názov Z práce a z obetí za národ, čo môže byť vnímané ako prvý signál o jeho zasahovaní do pôvodnej autorskej intencie. Namiesto národného akcentu sa v novom titule dostalo do popredia geografické vymedzenie prostredí, v ktorých I. Thurzo pôsobil: *Medzi vrchmi a na rovine*. Kniha pozostáva zo štyroch kapitol: Detstvo a mladosť, Na Békešskej Čabe, Vojna, Martinská deklarácia.

Čas, keď bol I. Thurzo pracovne zviazaný s prostredím Dolnej zeme, zachytávajú časti Na Békešskej Čabe a čiastočne tiež Vojna. Prvá z nich sa týka obdobia od decembra 1911 do januára 1915, keď bol vedúcim filiálky Krupinskej sporiteľne v Békešskej Čabe, druhá opisuje vojnové časy od januára 1915 do októbra 1918, aj s jeho poslednou návštevou Békešskej Čaby v septembri 1918. Hoci sa do mesta plánoval po vojne znova vrátiť, rozpadom Rakúsko-Uhorska sa všetko zmenilo a on už ostal na Slovensku.

Kapitola Na Békešskej Čabe zároveň prináša aj všeobecnejšie informácie o dejinách slovenského osídlenia v danej oblasti, o histórii mesta Békešská Čaba i príslahlých osád, o miestnych zvykoch aj o otázkach politického života na začiatku 20. storočia. Práve pre šírku záberu charakterizoval Jaroslav Rezník Thurzove spomienky na Békešskú Čabu, hlavne v prvej časti danej kapitoly, ako „temer odborné fundovanú historickú a etnografickú štúdiu“.¹⁴

V knižnom vydaní má kapitola Na Békešskej Čabe rozsah 69 tlačенých strán,¹⁵ hoci v archívne uchováanej autorizovanej strojopisnej verzii zahŕňa až 171 strán. Už z tohto rozdielu je zjavné, že z autorovho obrazu Békešskej Čaby na začiatku 20. storočia sa k čitateľom dostala len istá časť. Z porovnania oboch verzií sa ukazuje, že editor J. V. Ormis vybral pre knižné vydanie najmä časti všeobecnejšieho charakteru, pričom Thurzov osobný pohľad a jeho vlastné interpretácie miestnych udalostí alebo dobovej situácie skrátil, prípadne celkom vynechal. Zostručnil napr. Thurzove komentáre, ktoré sa týkali čabianskeho života ešte pred jeho príchodom, a úplne vynechal tie, v ktorých glosoval miestnu situáciu po druhej svetovej vojne. Text na mnohých miestach preštylizoval, najmä so zreteľom na posilnenie vecnosti výpovede, viaceré pasáže presunul na iné miesto v rámci rozprávania, skrátené odseky spojil. Do knihy sa nedostali napr. pasáže o čabianskych baptistoch (vyjadrujúce okrem iného pozitívny dojem z tolerantného prístupu prevažne evanjelického obyvateľstva k ľuďom iného vierovyznania), o prítomnosti českého, tzv. benešovského 102. pešieho pluku v meste počas 1. svetovej vojny, o neúspešných pokusoch slovenských advokátov usadiť sa na Čabe či o sortimente, ktorý predávalo čabianske evanjelické kníhkupectvo. Aj etnografické poznámky sú v rukopise omnoho širšie: dotýkajú sa rôznych aspektov dobovej

13 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zväzok. T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 61.

14 REZNÍK, Jaroslav: Čím sa dvíha národ. In: Thurzo, c. d. 2, s. 287.

15 S. 115 – 174 v knižnom vydaní z roku 1987.

každodennosti, napr. odevu, stravy, bývania, foriem spoločenského života či takého miestneho úzu, akým bolo používanie dvoch rodinných priezvisk u mužov.

I. Thurzo bol pri opise miestnych národnostných pomerov značne kritický. Rovnako kriticky sa staval k oslabenej pozícii slovenčiny v čabianskom prostredí. Namiesto diskretnosti často smeroval k otvorenému pomenovaniu negatívnych vlastností či neprijateľných postojov konkrétnych ľudí, pričom ich mená uvádzal priamo a bez okolkov. Hlavným prvkom jeho ideologického nastavenia bolo vnímanie slovenskej národnej otázky a pomer iných k nej. Tieto časti však J. V. Ormis pomerne v širokom rozsahu eliminoval, čím vlastne menil dikciu rozprávania. Hoci Ormis bol skúsený editor, na vydanie pripravil celý rad diel slovenskej literatúry 19. storočia, niekoľko vydaní korešpondencie a dokumentárno-spomienkových zborníkov, pri edícii Thurzových pamätí bol jeho prístup značne voluntárny. Aj s ohľadom na to možno jeho edičné zásahy hodnotiť ako isté zúženie informačnej aj výpovednej hodnoty pôvodného autorského podania. Ormisovou zásluhou ale ostáva, že pamäti I. Thurza vyšli aspoň v oklieštenej podobe.

I. Thurzo nemal literárne ambície a ani „básnického ducha“, ako sám napísal v už citovanom liste J. V. Ormisovi z 25. mája 1957. Aj preto svoje aktivity programovo orientoval na „spoločenskú prácu v menšom merítku, trochu pre noviny, trochu horlivosti národnej, spoločenskej atď.“¹⁶ Jeho autorský prístup k písaniu memoárov presne opísal J. V. Ormis v edičnej poznámke ku knižnému vydaniu: „Svedomite študoval početné archivácie a starostlivo vyhľadával údaje po knihách a časopisoch vo svojej rozsiahlej knižnici. Keď sa pripravil na denné penzum – pričom ešte stále zhľadával ďalšie texty na podporu a kontrolu svojej inak výtečnej pamäti – začal priamo diktovať do stroja svojej vnučke a mojej dcére Maríne Ormisovej, alebo mne.“¹⁷ Vlastné spomienky, ako primárny materiál, tak I. Thurzo dopĺňal a verifikoval sekundárnymi zdrojmi a takisto svojimi vlastnými staršími uverejnenými článkami¹⁸ v úsilí o čo najväčšiu informačnú nasýtenosť. Odkazovanie na pramene, z ktorých vychádzal alebo ktoré použil, je opakovanou súčasťou jeho rozprávania aj v časti o Békešskej Čabe, hoci v knižnej podobe sa tento aspekt dostal do úzadia.

Všetky tieto skutočnosti ukazujú na to, že Ormisova redakcia bola prepracovaním východiskového prameňa. Zmeny sa týkali obsahu aj formy, ideologického vyznenia aj štylistickej podoby. Ormis menil štýl, vynechával faktografické údaje aj autorove hodnotiace komentáre. Thurzov text výrazne skrátil a do veľkej miery nanovo prepísal. Svoje edičné postupy a povahu zásahov však nijako nevymedzil a ani nezdôvodnil. Súčasťou vydania je síce už spomínaná edičná poznámka, ale o metódach uplatnených pri edičnej príprave sa v nej nepíše. Edičnú poznámku Ormis koncipoval ako spojenie textologického komentára a autorského medailónu. Textologický komentár zahŕňa údaje o tom, že knižné vydanie

16 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – Štátny archív v Bytči, fond Ján Vladimír Ormis (nespracovaný). Škatuľa: Rodinný archív J. V. Ormisa. Privátna korešpondencia 1945 – 1961.

17 ORMIS, Ján Vladimír: Edičná poznámka. In: Thurzo, c. d. 2, s. 282.

18 Napr. pri zachytení tzv. sarvašských udalostí v roku 1913, vyplývajúcich z nespokojnosti sarvaškého slovenského ev. a. v. zboru s nezvolením Igora Štefánika za nového farára, odkazoval na sériu svojich článkov v *Národných novinách*, ktoré napísal na priame vyzvanie Svetozára Hurbana Vajanského. V časti o pobyte českého vojenského pluku v Békešskej Čabe v rokoch 1915 – 1918 zas pripomenul svoju besednicu Benešov a Konopište v *Národných novinách* v roku 1922.

284 obsahuje len „určitú časť“¹⁹ autorových spomienok, ďalej opisuje okolnosti vzniku diela (že pamäti vznikli na podnet Thurzovej dcéry), spôsob, ako autor pracoval, kto robil zápis, aký je konečný rozsah textu (900 strán aj so vsuvkami). Takisto podáva informáciu, že „kompletné spomienky Ivana Thurza sa ešte za jeho života dostali kúpou do Literárneho archívu Matice slovenskej v Martine“.²⁰ Následne odkazuje na Thurzovu personálnu bibliografiu. Súčasťou vydania je tiež časť Poznámky a vysvetlivky, ktorá predstavuje spojenie vecného komentára (približujúceho aj dobový kontext) a jazykového komentára.

Z hľadiska edičného aparátu dopĺňajúceho pramenný text (poznámky a vysvetlivky, edičná poznámka, doslov, obrazová príloha, menný register) by sa mohlo zdať, že vydanie bolo koncipované minimálne ako populárno-vedecké. Vzhľadom na rozsah a typy zásahov možno brať Ormisovu edíciu Thurzových pamätí iba ako čitateľské východisko pre ďalšiu vedeckú prácu už s pôvodným prameňom.

Pavel Gallo (1884 – 1964) bol učiteľom, agilným kultúrnym a osvetovým pracovníkom. Najdlhšie, v rokoch 1906 – 1918, pôsobil v Liptovskom Mikuláši, kde bol aj dirigentom miestneho speváckeho spolku Tatran, ktorý mal významné postavenie nielen v kultúrnom živote regiónu Liptova, ale tiež v celonárodnom rámci. Po vzniku Československej republiky bol vymenovaný za školského inšpektora v Prešove,²¹ neskôr pracoval v rovnakej funkcii v Lučenci, Martine a Novom Meste nad Váhom.

Po maturite na učiteľskom ústave v Liptovskom Mikuláši sa stal učiteľom slovenskej školy v Báčskej Palánke, pretože na Slovensku nenašiel miesto. Do Palánky prišiel 1. augusta 1903 a odišiel z nej koncom júla 1906. Túto časť jeho života krátko zachytávajú aj jeho *Pamäti*, ktoré vyšli v roku 2004 v súkromnom vydavateľstve SAPAC s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Ich editorkou bola autorova dcéra Ľuba Nogeová.²² Pamäti sú časovo vymedzené rokom autorovho narodenia (1884) a rokom jeho odvolania z funkcie školského inšpektora v Prešove (1929). Kedy P. Gallo pamäti písal, nie je v knihe uvedené.

Na začiatku publikácie je zaradený krátky text kurzívou, bez názvu aj mena autora, pravdepodobne vo funkcii úvodného slova, ktorý ale žánrovo pripomína odporúčací posudok pre potreby ministerskej komisie na udelenie dotácie na vydanie. Sú to jediné informácie o autorovi, textovom prameni a jeho podobe, o uložení či motivácii vydania. Kniha je výberom z rozsiahleho vyše sedemstostranového rukopisu, ktorý je uložený v Archíve Matice slovenskej v Martine, pričom editorka vybrala tie časti, „ktoré určite zaujmú aj širšie čitateľské publikum“.²³ Presnosť tejto informácie však nie je verifikovaná údajom o archívnom uložení, čo môže byť – a aj je – zdrojom istého bádateľského chaosu. Archív Matice slovenskej podľa zverejnených súpisov nemá fond Pavla Galla, jeho pozostalosť je totiž uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.²⁴ Hoci

19 Ormis, c. d., s. 282.

20 Tamže.

21 JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Prvý povojnový školský inšpektor na Šariši Pavel Gallo. In: FRANKOVÁ, Libuša – DOMENOVÁ, Marcela (eds.): *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska (knižná kultúra, udalosti a osobnosti)*. Prešov: Prešovská univerzita, 2014, s. 108 – 123.

22 Ľuba Nogeová, rod. Gallová, bola manželkou literárneho historika Júliusa Nogeho.

23 GALLO, Pavel: *Pamäti*. Bratislava: SAPAC, 2004.

24 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Pavel Gallo, sign. 3.

súčasťou pozostalosti je aj päť častí Gallových spomienok,²⁵ podľa inventárneho súpisu je ich rozsah v súhrne iba 450 strán (teda nie v knižnom vydaní uvádzaných 700 strán). Na konci úvodného slova je zas použitá formulácia „uverejnené kapitoly spomienok“,²⁶ čo by mohlo naznačovať istú kompaktnosť výberu („kapitoly“), ale časti týkajúce sa Gallovho trojročného dolnozemskeho pôsobenia v žiadnom prípade nemajú takýto celistvý ráz. Popis vojvodinského obdobia je rozdelený na osem väčších odsekov, pričom už ich formálne členenie naznačuje fragmentárnosť vyplývajúcu z uplatnenia výberového kritéria editorky. Niekedy je to dlhšie súvislé rozprávanie, inokedy len pár viet viažucich sa k nejakej miestnej udalosti (napr. vystúpenie maďarskej hereckej kočovnej spoločnosti v Palánke).

Nezrovnalosti sa však netýkajú iba uloženia východiskového prameňa a terminologického vymedzenia edičného postupu (kapitoly, resp. iba fragmenty z nich), ale aj reflexie knižného vydania. V jednej z recenzií sa napr. písalo: „Prvá časť knihy je cenná takmer etnografickým popisom života dolnozemskeho Slovákov a najmä široko-spektrálnym zobrazením kultúrneho a spoločenského života na začiatku 20. storočia v slovenských dedinách na Dolnej zemi.“²⁷ Takéto hodnotenie je však pomerne zavádzajúce, pretože v skutočnosti má celé výberové knižné vydanie pamäti 123 strán (brožovaný formát A5), pričom život na Dolnej zemi opisuje len 11 strán (s. 31 – 42) v prvej časti nazvanej Liptovský Svätý Mikuláš (s. 9 – 74; druhá časť s názvom Prešov je na s. 77 – 123). V „dolnozemskej“ časti *Pamäti P. Galla* ide hlavne o popis lokalít, zvykov a obyčajov, vlastného pracovného zaradenia a charakteristík miestnych osobností. Centrálna pozornosť je však venovaná evanjelickému kňazovi Igorovi Branislavovi Štefánikovi,²⁸ ktorý v danom čase pôsobil v Palánke. Na Dolnú zem prišiel iba mesiac pred Gallom, stal sa mu však počas dolnozemskeho pobytu blízkym priateľom, no na rozdiel od neho tam už natrvalo ostal, pričom sa výrazne angažoval aj v miestnom politickom živote.

Hneď za Gallovým spomienkovým rozprávaním končiacim v roku 1929 sa nachádza zoznam odporúčanej a použitej literatúry, no usporiadanie 18 položiek je úplne náhodné, nie je uplatnené ani abecedné, ani chronologické, ani tematické či žánrové hľadisko. Zoznam zahŕňa tak autorove vlastné články, ako aj príležitostné články venované výročiam spevokolu Tatrán v Liptovskom Mikuláši, tiež spomienkové články približujúce Gallovo pôsobenie a jeho aktivity (napr. štúdiu Júliusa Nogeho z vlastivedného zborníka *Liptov* z roku 1975). Navyše, ani zápis záznamov nie je jednotný, jednotlivé položky sa líšia svojou štruktúrou, pri novinových článkoch nie sú uvedené kompletne bibliografické údaje.

Na ďalšej strane začína bez akéhokoľvek označenia textová príloha. Jej súčasťou sú: Kantáta na pamiatku 40-ročného trvania Tatrana, slovenského speváckeho spolku v Liptovskom Sv. Mikuláši z roku 1913, prepis troch novinových článkov z novín *Slovenský Východ* z roku 1920 a jedného článku z periodika *Slovák* z roku 1929, ktoré ich autori napísali na podporu stanoviska a postojov P. Galla (rovnaako ako v prípade odporúčanej a použitej literatúry bez presných bibliografických

25 Osobný fond Pavel Gallo, sign. 3 G 17 – 3 G 21.

26 Gallo, c. d., (úvod).

27 Pamäti Pavla Galla. In: *Knižná revue*, roč. 15, 2005, č. 11, s. 2.

28 Igor Branislav Štefánik (1873 – 1940) bol bratom Milana Rastislava Štefánika.

286 údajov), ďalej reprodukcie súkromnej korešpondencie adresovanej P. Gallovi od Fedora Ruppeldta z roku 1964 a listu od Ivana Stodolu z roku 1963, a úplne na konci krátky slovníček archaizmov s názvom *Menej známe slová*, obsahujúci iba jedenásť slov. Takáto štruktúra vydavateľského peritextu svedčí o tom, že editorka mala istú predstavu o koncepcii edície, jej samotná realizácia však nebola redakčne dotiahnutá. Chýba odôvodnenie výberu, komentár, odborná redakcia bibliografie. V knihe celkom absentuje aspoň základná informácia o autorovi, čo i len na zadnej strane obálky, nehovoriac o krátkom biografickom kalendáriu v rámci doplnkového aparátu. Asi ťažko možno očakávať, že osobnosť P. Galla je širokej čitateľskej verejnosti všeobecne známa. Takisto chýba krátka edičná poznámka vysvetľujúca prácu s východiskovým prameňom a spôsob jeho spracovania pre knižné vydanie. Bádateľ so záujmom o Gallovo autentické osobné svedectvo zo slovenského dolnozemskeho prostredia na začiatku 20. storočia sa tak nemôže uspokojiť s výberovou popularizačnou edíciou, ale musí sa vrátiť k jeho archívne uchováwanej originálnej podobe.

Slovenské dolnozemske prostredie a jeho osobnosti v prvých dvoch desaťročiach 20. storočia okrajovo tematizujú dve spomienkové knihy literárneho kritika a historika **Andreja Mráza (1904 – 1964)**, ktoré vyšli až po jeho smrti: *Čím slovo žilo* (1967) a *Brázdami života* (1974). K dolnozemskej problematike sa Mráz vyjadril už na úrovni eseje *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch* z roku 1949,²⁹ ktorú možno podľa Maríny Šimákovskej Spevákovej „vnímať ako prejav kultúrnej pamäti, zahrnujúci tak historické poznatky, ale aj nostalgiu za krajinou svojich rodičov, detstva a dospievania“.³⁰ Pri tematizovaní súvekej situácie sa Mráz v danej eseji opieral o vlastnú skúsenosť, takže pri výskume „dobového dialógu medzi Slovenskom a Dolnou zemou“³¹ treba zohľadňovať aj tento jeho text.

Dve knihy jeho spomienok sú výlučne čitateľské vydania, ktoré celkom rezignovali na doplnkový edičný aparát: chýbajú kalendárium života a diela autora, z komentárovej časti najmä poznámky a vysvetlivky, menný register je iba v prvej knihe. Ešte väčším problémom je, že v nich absentujú korektné informácie o východiskových rukopisoch. To je dôvod, prečo nie sú pre prípadného bádateľa kvalitným pramenným zdrojom. Do oboch vydaní napísal doslov bývalý Mrázov študent a neskôr kolega Karol Rosenbaum, ktorý považoval osobné väzby s autorom za dôležité východisko svojich doplnkových textov. V prvej knihe sa sústredil na priblíženie Mrázovej osobnosti a na kritickú analýzu jeho ideologického portréту,³² v druhej východiskovo uvažoval o Mrázových motiváciách pri písaní spomienok a o ich žánrovej podobe, aby sa následne znova hodnotiaco vyjadroval k Mrázovmu ideologickému profilu, k správnosti, resp. nesprávnosti

29 MRÁZ, Andrej: *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*. In: MRÁZ, Andrej: *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch*. Ed. Viťazoslav Hronec. Báčsky Petrovec : Kultúra, 2004, s. 135 – 211.

30 ŠIMÁKOVÁ SPEVÁKOVÁ, Marína: Žáner eseje Andreja Mráza v kontexte slovensko-vojvodinských prepojení. In: *Slovenská literatúra*, roč. 64, 2017, č. 4, s. 313.

31 Tamže.

32 ROSENBAUM, Karol: *Spomínať tiež?* In: MRÁZ, Andrej: *Čím slovo žilo*. Bratislava : Tatran, 1967, s. 186 – 201.

jeho politických postojov.³³ Z týchto charakteristík je zjavné, že Rosenbaumove doslovy v podstate nesledovali zmysel samotných edícií – pripomenúť autora cez jeho spomienkové texty, ale boli viac dobovo poplatným ideologickým účtovaním.

Na začiatku radu spomienkových textov Andreja Mráza stoja jeho príspevky na osobné stretnutia so slovenskými spisovateľmi zaradené v pamätných zborníkoch z druhej polovice päťdesiatych rokov.³⁴ Od konca päťdesiatych rokov sa Mráz intenzívnejšie zaoberal myšlienkou písania memoárov,³⁵ no za svojho života publikoval iba dve spomienkové rozprávania napísané v priebehu rokov 1962 a 1963, obe so širším kultúrno-spoločenským záberom, v ktorých sa dolnozemské témy objavujú na rôznych miestach. V roku 1963 uverejnil v časopise *Film a divadlo* spomienky zamerané na divadelné prostredie pod názvom *S divadlom a okolo divadla*,³⁶ keďže istý čas (v rokoch 1929 – 1930) pôsobil ako dramaturg Slovenského národného divadla v Bratislave a problematike drámy a divadla sa venoval počas celého svojho profesionálneho pôsobenia. O rok neskôr, v roku 1964, pri 80. výročí vydávania časopisu *Slovenské pohľady*, zas v priebehu celého ročníka vychádzali jeho memoárové glosy So Slovenskými pohľadmi a ich spolupracovníkmi.³⁷ Koncom mája 1964 však Mráz zomrel, takže väčšia časť spomienok, ktoré dokončil už v auguste 1963, bola publikovaná už posmrtné.³⁸ Práve tieto dva spomienkové „seriály“ sa nachádzajú v knihe z roku 1967 Čím slovo žilo, pričom v jej tiráži vôbec nie je uvedené meno editora, iba meno autora doslovu (Karol Rosenbaum) a spracovateľky menného registra (Viera Surová). Navyše, v knihe sa nenachádza žiadna zmienka o predchádzajúcom časopiseckom publikovaní oboch textov. K. Rosenbaum v doslove píše: „Andrej Mráz bol jeden a bol iba raz. My pozostalí môžeme sa učiť z jeho diela, osvojovať si jeho správny názor, využívať jeho práce, citovať ich čo najpoctivejšie, ako to káže česť, približovať sa k všetkému krásnemu, čo predstavoval, no zbaviť sa jeho

33 ROSENBAUM, Karol: Doslov. In: MRÁZ, Andrej: *Brázdami života*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974, s. 145 – 156.

34 MRÁZ, Andrej: V spolupráci s Jankom Jesenským. In: *Janko Jesenský v kritike a spomienkach*. Sborník. Bratislava : SVKL, 1955, s. 254 – 261; MRÁZ, Andrej: Spisovateľ a človek. In: *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*. Sborník. Bratislava : SVKL, 1956, s. 461 – 468; MRÁZ, Andrej: Aká bola v osobnom styku a v korešpondencii. In: *Timrava v kritike a spomienkach*. Sborník. Bratislava : SVKL, 1958, s. 109 – 116.

35 12. januára 1959 si do svojho zápisníka zaznačil rozhodnutie „pustiť sa“ do písania memoárov: „Dávnejšie sa mi zdá, že je potrebné, aby som napísal takúto prácu. Memoárová spisba má veľký literárny a poznávací význam, najmä v dnešných časoch, pri prudkých zmenách spoločenských pomerov je dôležité zachovať autentické svedectvá o ľuďoch, udalostiach a o ich zmysle. No pokus s písaním vlastného životopisu od detských rokov sa mi nedaril. Nevládal som pravdivejšie a sýtejšie zachytiť ani rodinné prostredie, z ktorého som vyšiel, najmä poznámky o otcovi vyzneli mi veľmi negatívne.“ Cit. podľa MRÁZ, Andrej: *Brázdami života*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974, s. 103.

36 Mrázove divadelné spomienky vychádzali v siedmom ročníku časopisu *Film a divadlo* na 25 pokračovaní v roku 1963 (č. 1 – 25).

37 Spomienky vychádzali v *Slovenských pohľadoch* v roku 1964 od čísla 1 do čísla 12.

38 V zápisníku zaznamenal túto situáciu už 5. augusta 1963: „Predčierom dokončil som takmer stostranový rukopis rozpomienok na Slovenské pohľady. Vo filme a divadle vychádzajú mi memoárové črty o stykoch s divadlom a teraz Pohľady, ktoré budúcim rokom vstúpia do osemdesiateho ročníka, vyžiadali si podobné poznámky o skúsenostiach z redigovania a zo spolupráce s nimi. Myslím, že taká literatúra je potrebná, pravda, neviem, či ju dobre robím, akosi vôbec zoslabený je záujem verejnosti o literárne práce (...)“ Cit. podľa Mráz, c. d. 2, s. 137. V zázname z 31. 8. 1963 zasa napísal: „Rukopis tých memoárových črt o Pohľadoch som už odovzdal. Veľmi ľahko a radostne som ich písal hneď načisto, bez príprav (...)“ Cit. podľa tamže, s. 138.

288 nedôsledností, prípadne i omylov. Lebo i tieto nachádzame u Andreja Mráza.³⁹ Realizovaná edícia však nielenže necituje „čo najpochvejšie, ako to káže česť“, no okrem zamlčania zdroja neinformuje ani o skutočnosti, že zostavenie knihy v tejto podobe a pod týmto názvom nebolo rozhodnutím autora, ale editorským riešením. Čitateľ sa tak nedozvie, že spoločné knižné publikovanie oboch textov nie je posmrtným naplnením autorovho nerealizovaného edičného plánu, ale výsledkom práce (neznámeho) editora.

V kontexte skúmania dolnozemskej témy sú v Rosenbaumovom doslove viaceré nepresnosti: Mráza označuje za rodáka „zo srbsko-slovenského pomezia“⁴⁰ (akoby medzi Srbskom a Slovenskom nebolo súvislé maďarské osídlenie) alebo na inom mieste si kladie hypotetickú otázku, či Mrázov literárnohistorický záujem o Martina Kukučína nesúvisel náhodou s tým, že ho zaujala Kukučínova „životná púť, ktorá viedla i krajinou, v ktorej sa Mráz narodil“.⁴¹ Kukučínovo chorvátske pôsobisko a Mrázovo rodisko v srbskej Vojvodine boli pritom na začiatku 20. storočia rovnako ako Slovensko súčasťou Rakúsko-Uhorska.

Druhú Mrázovu memoárovú knihu *Brázdami života* z roku 1974 edične pripravila Ľudmila Rampáková. Ako napísala v edičnej poznámke, texty vybrala „z pozostalostných rukopisov Andreja Mráza, ktoré na vydanie poskytla jeho žena Lea Mrázová. Je to osem zošitov školského formátu popísaných autorovou rukou“.⁴² Edícia bola koncipovaná ako príležitostný výber „na pripomienku 70. výročia autorovho narodenia a 10. výročia jeho smrti“.⁴³ V skutočnosti išlo o spojenie textov z denníkov, spomienok, príležitostných článkov a vyznaní, úvah, ktoré Mráz písal približne od polovice päťdesiatych rokov 20. storočia. Zo žánrovej charakteristiky je zjavné, že ide o spojenie textov s rôznym nasmerovaním – na jednej strane pre vlastnú potrebu (denníky), ako i pre čitateľské publikum (príležitostné články). Podobu edície editorka charakterizovala nasledovne: „Významová stránka textu je autentická – nič sa nepridávalo, len pre potreby súčasného vydavateľského zámeru vyberalo.“⁴⁴

Autor doslovu K. Rosenbaum (doslov predchádza edičnej poznámke, takže pre čitateľa je to z hľadiska postupnosti čítania prvotná informácia o charaktere vydania) označuje edíciu spojením „nová Mrázova kniha“,⁴⁵ a to bez toho, aby upozornil na skutočnosť, že nejde o autorskú koncepciu edície, ale o výber editorky z autorovej pozostalosti. Z jeho formulácie „Mráz už v mnohých prácach, medzi iným už v knihe *Čím žilo slovo*, povedal mnoho o svojom detstve“⁴⁶ môže nezainteresovaný čitateľ nadobudnúť dojem, že kniha *Čím slovo žilo* (čo je jej správny názov) vyšla ešte za autorovho života, resp. v kompozičnom usporiadaní samotného autora. Rosenbaum označuje aktuálny zväzok – *Brázdami života* – ako „knihu písanú s citovým príľnutím k autorovmu domovu“ a ako „knihu memoárových sond a denníkových záznamov (...), v ktorých Mráz pomáha

39 Rosenbaum, K.: Spomínať tiež?, c. d., s. 186.

40 Tamže, s. 194.

41 Tamže, s. 193.

42 RAMPÁKOVÁ, Ľudmila: Edičná poznámka. In: Mráz, c. d. 2, s. 157.

43 Tamže, s. 157.

44 Tamže, s. 158.

45 Rosenbaum, K.: Doslov, c. d., s. 148.

46 Tamže, s. 146.

nám pochopiť Mráza“. ⁴⁷ Nie je to presné, pretože Mráz nenapísal knihu pamätí (zo životopisných spomienok napísal len časť) ⁴⁸ a svoje denníkové záznamy neplánoval zverejniť. ⁴⁹ Podoba, v akej kniha vyšla, je editorským a nie autorským projektom. Navyše, Rosenbaum sa dopúšťa aj iných, napr. faktografických nepresností: za rok Mrázovho príchodu na Slovensko uvádza rok 1924, čo je nepresný údaj – Mráz zmaturoval v roku 1925 a od jesene toho istého roka začal študovať na bratislavskej univerzite. Navyše, do vtedajšieho Československa prišiel zo štátu, ktorého oficiálny názov bol Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov. Rosenbaum však píše o Mrázovom vzťahovaní sa „k realite, ktorú predstavovalo Spojené kráľovstvo Juhoslávie“. ⁵⁰ Taký štát však neexistoval, v roku 1929 vzniklo Juhoslovanské kráľovstvo, to však už Mráz žil a pracoval na Slovensku, ktoré si cielene vybral za svoj domov. ⁵¹ Autor doslovu zároveň akoby nepochopil Mrázovo bytostné začlenenie do dvoch kontextov – slovenského dolnozemskeho a slovenského centrálneho: ako inak si vysvetliť, že keď píše o Mrázových aktivitách doma vo Vojvodine, dáva slovo „doma“ do úvodzoviek...

Z hľadiska dolnozemskej témy sa z predmetnej edície javí ako najzaujímavejšia časť Rozpomienky, ktorú editorka vybrala z textov označených ako Poznámky a úvahy: „Je to vlastne časť autorových životopisných spomienok na jeho najranejšie detstvo, školské roky až po príchod na vysokoškolské štúdiá do Bratislavy. Začal ich písať asi v roku 1959. Pokračovanie spracoval v dvoch príležitostných článkoch (na 150. výročie založenia Slovenských pohľadov a 50. výročie založenia Národného divadla), ktoré vyšli neskôr knižne pod názvom Čím žilo slovo (...)“. ⁵²

Informácie, ktoré editorka podala v tomto krátkom úryvku, sú však zavádzajúce. Jednak nepozorne prečítala text z Mrázovho zápisníka z 12. januára 1959, ⁵³ z ktorého je zrejmé, že životopisné rozpomienky naozaj (a nie „asi“) začal písať začiatkom roka 1959, ⁵⁴ no tiež sa pomýlila v datovaní výročí *Slovenských pohľadov* aj Slovenského národného divadla (ak berieme do úvahy roky časopi-seckého vydania oboch textov, podľa editorkinho datovania by *Slovenské pohľady* začali vychádzať v roku 1814 a Slovenské národné divadlo by bolo založené v roku 1913). Takisto chybné uviedla názov prvej Mrázovej memoárovej knihy (nie Čím žilo slovo, ale správne Čím slovo žilo). ⁵⁵

47 Tamže, s. 155.

48 Časť Rozpomienky končí Mrázovou formuláciou o jeho podvedomom úsilí byť súčasťou celonárodného celku, so záverečným konštatovaním odkazujúcim na moment fragmentárnosti publikovaného memoárového textu: „Tento problém bude potrebné aj v ďalších častiach týchto poznámok osvetliť. Tu sa ho dotýkam len vo vzťahu k niektorým skutočnostiam zo študentských rokov.“ Cit. podľa Mráz, c. d. 2, s. 71.

49 V zázname z 13. júna 1960 v tejto súvislosti napísal: „(...) píšem si ich len preto, lebo zavše takéto referovanie a zamýšľanie zdá sa mi akýmsi takým katalyzátorom, príležitosťou, keď sa zahľadievam do seba. Cudzí človek, ak by sa mu tieto i staršie moje poznámky dostali do rúk, nikdy ich adekvátne nepochopí, nikdy sa nebude vedieť vžiť do okolností, v akých vznikali.“ Cit. podľa Mráz, c. d. 2, s. 112.

50 Rosenbaum, K.: Doslov, c. d., s. 150.

51 Svoj odchod na štúdiá do Československa a rozhodnutie zostať tam žiť vysvetľoval Mráz v Rozpomienkach pociťovaním „živelnéj potreby dostať sa do prostredia, v ktorom by som sa cítil doma a v ktorom si nájdem možnosti pre prácu“. Cit. podľa Mráz, c. d. 2, s. 67.

52 Rampáková, c. d., s. 157.

53 Pozri poznámku 30.

54 Na základe záznamov zo zápisníka začal Mráz písať svoj vlastný životopis niekedy po 20. decembri 1958. V zápise z 12. januára 1959 už napísal, že sa mu pokus s písaním životopisu nedaril. Pozri poznámku 30.

55 Rovnaká chyba u autora doslovu aj editorky môže byť aj výsledkom záverečnej jazykovej redakcie.

Rudolf Chmel v recenzii knihy *Brázdami života* veľmi presne vyjadril názor na dve koncepcie nezvládnuté edície: „publikovanie Mrázových memoárových prác (spolu s textami tohto druhu zo zborníkov bývalého SVKL „v kritike a spomienkach“) pôvodne v jednom zväzku by bolo bývalo možno prehľadnejšie aj inštruktívnejšie a vari i Mrázovmu významu primeranejšie.“⁵⁶

Obe knihy sú dokladom toho, že dolnozemské témy sú u Mráza roz-priestranené v žánrovo aj intencionálne odlišných textoch. Kým relatívne uzavretý korpus predstavujú spomienky na detstvo a mladosť, ako súčasť autobiografického rozprávania, v tematicky zameraných memoárových glosách (o divadelnom živote, o *Slovenských pohľadoch* a vlastnom redakčnom pôsobení v nich) sa vynárajú na rôznych miestach a v rôznych súvislostiach. Mráz takto podáva napr. portrét dramatika Vladimíra Hurbana Vladimírova, približuje miestny kultúrny život, ale aj stret predstáv o vlastnej slovenskosti s byrokratickou skúsenosťou po príchode do Bratislavy, keď ako cudzinec nedostal ubytovanie na internáte. Napriek tomu jeho vzťah k Bratislave bol založený na očarení a žičlivosti, čo mu neskôr vytýkali zástancovia myšlienky alternatívneho umiestnenia slovenského hlavného mesta (napr. Fedor Ruppeldt).⁵⁷

Aj v prípade Mrázových pamätí však platí, že vzhľadom na výberovosť oboch edícií ostávajú primárnym výskumným materiálom pôvodné autorské rukopisy.

Komparácia vybraných memoárov tematicky sa viažucich k slovenskej Dolnej zemi naznačuje viaceré možné interpretačné okruhy. Vzájomné porovnanie spomienkových textov vytvára pomerne živý obraz dobových okolností a podmienok, odhaľuje vnútorný svet autorov, vypovedá o podobe konkrétnych medziľudských vzťahov. Spoločným momentom, ktorý je prítomný u všetkých štyroch tvorcov, je hlboké prežívanie vlastnej príslušnosti k slovenskému národu a vedomie potreby aktívnej účasti na jeho kultivácii. Každý z nich svojimi aktivitami naplňal predstavu „národného pracovníka“. Andrej Mráz to z nich vyjadril asi najemotívnejšie: „*Hádam nikto z dnešných našich ľudí nie je tak skrz naskrz preniknutý slovacitou ako ja, málokomu je taká drahá (...)*“.⁵⁸ Ak čítame Mrázove memoáre v kontexte pamätí príslušníkov staršej generácie, je zjavné, že sa Mráz na rovnakú problematiku pozeral už z celkom odlišnej generačnej pozície. Na viacerých miestach nezámerne dopĺňa alebo reviduje Čajaka i Galla, ponúka inú interpretáciu osobností i udalostí.⁵⁹ Napr. kým Čajak vnímal vydávanie študentského časopisu *Naše snahy* v Báčskom Petrovci začiatkom dvadsiatych rokov takmer ako škandál, ktorý musel zasta-viť hneď v zárodku (a celú udalosť opisuje až na troch stranách),⁶⁰ Mráz, na-

56 CHMEL, Rudolf: Andrej Mráz: Brázdami života. In: *Slovenské pohľady*, roč. 91, 1975, č. 2, s. 111.

57 RUPPELDT, Fedor: Krajinská správa a koncentrácia. In: *Národné noviny*, roč. 59, 1928, č. 18 (10. 2. 1928), s. 1 – 2. Ruppeldt reagoval na článok Andreja Mráza s názvom Viacej Bratislavy!, ktorý bol uverejnený v *Slovenskom denníku* 25. januára 1928. Dobová diskusia sa viedla o mestách Turčiansky Svätý Martin, Nitra, Žilina.

58 Mráz, c. d. 2, s. 116.

59 A. Mráz na rozdiel od P. Galla napr. veľmi kriticky hodnotil politické pôsobenie Igora Branislava Štefánika v neskoršom období.

60 ČAJAK, Ján: Pamäti. Archív knižnice Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave, s. 327 – 329.

priek tomu, že bol Čajakovho zásahu nepriamo účastný, celú vec z odstupu rokov bral ako bezvýznamnú – vybavuje ju poznámkou „vyšlo vari jedno číslo“. ⁶¹ Čajak je vo svojich pamätiach delikátnejší – osoby, ktoré kritizuje, označuje len iniciálami. Píše napr. o svojom bývalom petrovskom žiakovi A. M., ktorý ho mal osobne odprosiť za šírenie komunistických myšlienok na gymnázium v Novom Sade: „A. M. osobne ma neodprosil, ale to urobil listovne. Tento list opatrujem ešte i teraz v mojej korešpondencii.“ ⁶² Naproti tomu Mráz uvádza celé mená, takže jeho spomienky sú v istom smere pomôckou pre identifikáciu osôb z Čajakových pamätí (napr. A. V. – Andrej Vrbacký, ktorý bol za čítanie komunistických kníh vylúčený z novosadskeho gymnázia, na rozdiel od Mráza, ktorý bol do celej veci tiež zapletený).

Hoci Mráz mal v dvadsiatych rokoch ako mladý človek k Čajakovi veľmi kritický postoj, z odstupu času ho revidoval a práve Čajaka považoval za jednu z kľúčových kultúrnych osobností vojvodinských Slovákov: „Ale v našom malom dolnozemskom prostredí v znamení svojej mladosti a literárnych ambícií nemali sme sa proti komu búriť, tak sme sa búrili proti žičlivému a starostlivému Jánovi Čajakovi.“ ⁶³ Či na inom mieste: „Poznať slovenského spisovateľa v dolnozemskej jednotvárnosti, to bol pre rojčivého mládenca veľký zážitok. Aj preto s takou prítulnosťou viním sa k dielu učiteľa z našej dediny Jána Čajaka.“ ⁶⁴ Aj v spomienkach na *Slovenské pohľady* považoval Čajaka za osobnosť, ktorá ho istým spôsobom formovala, aj keď toto poznanie prišlo až vekom: „Ešte sa iste v tomto rozprávaní neraz vrátim k Jánovi Čajakovi. Bol jediný spisovateľ pod slncom, ktorého som v detstve poznal. Ale naša sedliacka uvzatost' jeho spisovateľstvo veľmi nerešpektovala. Rozprávali sme si o ňom aj vtipy.“ ⁶⁵ Bol to práve Ján Čajak, ktorý naštrbil Mrázovu mladícku vieru vo Vajanského a cez vlastnú skúsenosť z osobného stretnutia s ním poukázal na Vajanského ľahostajný postoj k dolnozemským Slovákom i jeho spoločenský odstup vo vzťahu k miestnej inteligencii v dôsledku kastovníctva. ⁶⁶ Toto všetko je však už oblasť interpretácie literárnohistorických prameňov. Realizované edície však ukazujú, že bádatelia nemôžu vychádzať z knižných vydání, ale musia pracovať s pôvodnými autorskými rukopismi.

Hoci žiadna textologická príručka nestanovuje konkrétny návod, ako pristupovať k edičnej príprave memoárových textov, slovenská edičná prax je v tejto oblasti – na základe poznámok k štyrom vybraným realizovaným edíciám – postavená na individuálnych editorských stratégiách. Kým vedecká (kritická) edícia by mala rešpektovať textologickú zásadu rešpektovania autorovho zámeru vo všetkých

61 Mráz, c. d. 2, s. 47.

62 ČAJAK, Ján: Pamäti. Archív knižnice Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave, s. 329.

63 Mráz, c. d. 1, s. 29.

64 Tamže, s. 45.

65 MRÁZ, Andrej: So Slovenskými pohľadmi a ich spolupracovníkmi. 3. In: *Slovenské pohľady*, roč. 80, 1964, č. 3, s. 50. V knižnom vydaní z roku 1967 zamenil editor Mrázovu jasne negatívne podfarbenú formuláciu „naša sedliacka uvzatost' jeho spisovateľstvo veľmi nerešpektovala“ na „nie veľmi rešpektovala“. Cit. podľa Mráz, c. d. 1, s. 104.

66 MRÁZ, A.: So Slovenskými pohľadmi a ich spolupracovníkmi. 3., c. d., s. 50. V roku 1926, ešte ako študent, napísal Mráz veľmi kritickú monografiu o Vajanskom. K Vajanskému ako k téme sa vracal celoživotne, v podobe kratších alebo dlhších štúdií a článkov, a ešte začiatkom šesťdesiatych rokov mal v pláne napísať o ňom knihu.

292 vrstvách,⁶⁷ v populárno-vedeckej edícii a v čisto čitateľskom (popularizačnom) vydaní je voľba základného textu slobodným rozhodnutím editora.⁶⁸ Všetky analyzované spomienkové knihy sú pozostalostné edície, ktoré charakterizuje subjektívne kritérium usporiadania zo strany editorov. Napriek tomu, že to všetko boli ľudia, ktorí sa pohybovali v literárnom prostredí buď profesionálne (ako literárni vedci), alebo aspoň sprostredkovane (ako rodinní príslušníci literárnych vedcov), viaceré odborné stránky edičnej práce nedotiahli. Typovo sú to čitateľské vydania (hoci ambície J. V. Ormisa boli asi vyššie), ktoré boli vzhľadom na rozsah originálu koncipované iba ako čiastkové (výberové) edície. V súvislosti s tým sa ako istý problém ukazuje kategória komplexnosti, a to buď na strane samotného autora, alebo na strane editora. Jednu rovinu problému tak predstavuje prípad, keď autor chcel prezentovať komplexný obraz svojho života, napísal rozsiahly autograf (Thurzo, Gallo), no ten musel editor pre potreby vydania eliminovať. Druhou problémovou oblasťou je, keď je editor vedený snahou podať ak aj nie komplexný, tak aspoň viacdimeználny obraz autora a pre túto potrebu spája texty s odlišnou autorskou intenciou, neodlišujúcou napr. písanie pre verejnosť a písanie pre seba (ako to bolo v prípade Mrázových textov).

Analyzované čitateľské vydania spomienkových textov nemožno brať za východiskový prameň pre vedecké bádanie: pôvodné autorské rukopisy sa pri výskume kultúrneho a literárneho života dolnozemských Slovákov a reflexie dolnozemskej témy v slovenskom kultúrnom živote 20. storočia ukazujú totiž ako diferencovanejší materiál s oveľa väčšou výpovednou hodnotou.

Štúdia vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu VEGA 2/0033/16 *Modernizmus v slovenskej literatúre (1900 – 1948). Podoby, tendencie, aspekty*. Zodpovedný riešiteľ Mgr. Michal Habaj, PhD. (doba riešenia 2016 – 2019).

Archívne pramene

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – Štátny archív v Bytči, fond Ján Vladimír Ormis (nespracovaný). Škatuľa: Rodinný archív J. V. Ormisa. Privátna korešpondencia 1945 – 1961.

Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, osobný fond Ivan Thurzo: Z práce a z obetí za národ (Rozpomienky). Signatúra 166 D 1.

Pramene

GALLO, Pavel: *Pamäti*. Bratislava : SAPAC, 2004.

MRÁZ, Andrej: Aká bola v osobnom styku a v korešpondencii. In: *Timrava v kritike a spomienkach. Sborník*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 109 – 116.

MRÁZ, Andrej: *Brázdami života*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974.

MRÁZ, Andrej: *Cím slovo žilo*. Bratislava : Tatran, 1967.

MRÁZ, Andrej: *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch*. Na vydanie pripravil Vítázoslav Hronec. Báčsky Petrovec : Kultúra, 2004.

67 HAVEL, Rudolf-ŠTOREK, Břetislav: *Editor a text. Úvod do praktické textologie*. Praha : Československý spisovatel, 1971; 2. vydanie pripravili a doslov napísali Jiří Flaišman a Michal Kosák. Praha – Litomyšl : Paseka, 2006.

68 LOTH, Roman: *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego*. Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2006, s. 118.

- MRÁZ, Andrej: Spisovateľ a človek. In: *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach. Sborník*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 461 – 468.
- MRÁZ, Andrej: V spolupráci s Jankom Jesenským. In: *Janko Jesenský v kritike a spomienkach. Sborník*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 254 – 261.
- THURZO, Ivan: Benešov a Konopište I. In: *Národné noviny*, roč. 53, 1922, č. 38 (30. 4. 1922), s. 3 – 6.
- THURZO, Ivan: *Medzi vrchmi a na rovine*. Bratislava : Tatran, 1987.
- THURZO, Ivan: *O martinskej deklarácii. Výťah zo spomienok*. Usporiadal a doslov napísal Fedor Thurzo. Vysvetlivky k spomienkam napísal J. V. Ormis. Martin : Obzor, 1968.
- THURZO, Ivan: Pohyb proti prechmatom cirkevným na Sarvaši. In: *Národné noviny*, roč. 44, 1913, č. 138 (25. 11. 1913), s. 1 – 2; č. 139 (28. 11. 1913), s. 1 – 2; č. 141 (2. 12. 1913), s. 1 – 2.

Literatúra

- CSIBA, Karol: *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- HAVEL, Rudolf – ŠTOREK, Břetislav: *Editor a text. Úvod do praktické textologie*. Praha : Československý spisovateľ, 1971; 2. vydanie pripravili a doslov napísali Jiří Flaišman a Michal Kosák. Praha – Litomyšl : Paseka, 2006.
- JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Prvý povojnový školský inšpektor na Šariši Pavel Gallo. In: FRANKOVÁ, Libuša – DOMENOVÁ, Marcela (eds.): *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska (knižná kultúra, udalosti a osobnosti)*. Prešov : Prešovská univerzita, 2014, s. 108 – 123.
- CHMEL, Rudolf: Andrej Mráz: Brázdami života. In: *Slovenské pohľady*, roč. 91, 1975, č. 2, s. 110 – 113.
- KOSÁK, Michal: K prijetí Lichačovova stručeného nástinu textologie. In: LICHÁČOV, Dmitrij Sergejevič: *Textologie. Stručný nástin*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2015, s. 128 – 137.
- LIBA, Peter: Ambrušova koncepcia textológie a editorstva. In: *Biografické štúdie 31*. Martin : Matica slovenská, 2005, s. 11 – 19.
- LICHÁČOV, Dmitrij Sergejevič: *Textologie. Stručný nástin*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2015.
- LOTH, Roman: *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego*. Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2006.
- ORMIS, Ján Vladimír: Edičná poznámka. In: THURZO, Ivan: *Medzi vrchmi a na rovine*. Bratislava : Tatran, 1987, s. 282 – 283.
- Pamäti Pavla Galla. In: *Knižná revue*, roč. 15, 2005, č. 11, s. 2.
- PETRÍK, Vladimír: Brázdami života. In: *Slovenská literatúra*, roč. 22, 1975, č. 3, s. 287 – 289.
- RAMPÁKOVÁ, Ľudmila: Edičná poznámka. In: MRÁZ, Andrej: *Brázdami života*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974, s. 157 – 158.
- REZNÍK, Jaroslav: Čím sa dvíha národ. In: THURZO, Ivan: *Medzi vrchmi a na rovine*. Bratislava : Tatran, 1987, s. 285 – 291.
- ROSENBAUM, Karol: Doslov. In: MRÁZ, Andrej: *Brázdami života*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974, s. 145 – 156.
- ROSENBAUM, Karol: Spomínať tiež? In: MRÁZ, Andrej: *Čím slovo žilo*. Bratislava : Tatran, 1967, s. 186 – 201.
- Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zväzok. T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994.
- ŠIMÁKOVÁ SPEVÁKOVÁ, Marína: Žáner eseje Andreja Mráza v kontexte slovensko-vojvodinských prepojení. In: *Slovenská literatúra*, roč. 64, 2017, č. 4, s. 308 – 317.
- ŠIMKOVIČ, Alexander: *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964.

Mgr. Dana Hučková, CSc.

Ústav slovenskej literatúry SAV

Dúbravská cesta 9

841 04 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: Dana.Huckova@savba.sk